

MÜÜDIST (Akadeemia 1, 1999, lk 32-47) Enn Kasak

Sõna *müüt* on käesajal tavakasutuses tähendustega illusioon, vale, valepropaganda, ebausk, tinglik või fantastiline vorm väärtuste esitamiseks, sakraliseeritud ja dogmaatiline väljendus sotsiaalsetele normidele ja väärtustele. Kuigi see on üldteada, kirjutatakse sellest esimesena vist W. W. Douglas (1953). Sellepärast soovitabki Ü. Matjus kasutada eraldi mõistet *müüdiline* – müüdile omane, vabanemaks vajaduse korral levimõistest *müütiline* – muinasjutuline (Matjus 1998).

Sõna *müüt* osutab tähendusala, mida peavad omaks folkloristika, antropoloogia, sotsioloogia ja psühhoanalüüs kui ka filosoofia, religioon ning kujutavad kunstid. Võib tunduda, nagu peaks arutlus müüdist algama müüdi mõiste määratlemisega (Eelsalu 1995: 1053). Nii jõutakse välja sinnasamasse, kuhu meid juhatavad mitmesugused entsüklopeediad ja õpikud, mis määratlevad müüdi eelkõige tekstina või traditsioonilise tekstina (Spence 1994: 11). See on halvas mõttes täppisteaduslik tulemus – täiesti õige ning samas kasutu. Müüt on samavõrra tekst, nagu ministri ülikond on minister. Nii nagu minister ei saa avalikult esineda ülikonnata, nii ei saa müüt esineda tekstita. Kuid müüt pole tekst, müüdi fenomenoloogiat ei ole võimalik esitada (Panikkar 1989: 212). Võib tunduda, et müüti polegi vaja määratleda-piiritleda, tema rajajooned kulgevad nagunii vaimsel eikellegimaal (Kaplinski 1998). Nii võidakse küll individuaalselt jõuda müüdi olemuse sisekaemuslikule tunnetamisele aga saadud kogemust saab kommunikeerida vaid kunstilise väljenduse kaudu, mis aga paraku pole üheselt mõistetav.

Kui me ei saa müüti määratleda ega määratlemata jätta, mida me siis saame teha vastamaks küsimusele “Mis on müüt?”? Analüütiku unistus vaimse eikellegimaa täielikkust kaardistamisest müüdi mandril võib olla saavutamatu, kuigi saavutamist vääriv. Kui jõudu ei jätku, peab ülesannet kergemaks muutma. Sellekski on vähemalt kaks võimalust: kas hakata nokitsema mõistete täpsustamise kallal või minna tundmatule teele kandes kaardistamisvahendeid endaga kaasas. Täielikkust niiviisi ei saavuta, aga mingid kindlad rajad õnnestub siiski fikseerida, teatud piirikivid siiski üles leitakse.

Müüdi piiritlemise varasemast ajaloost.

Vanakreeka sõnadele tähenduse otsimine on andnud tööd ja leiba paljudele. Vanakreeka mõiste *ὁ μῦθος* tõlgitakse kui *sõna, kõne, jutustus, jutt, lugu, (muinas)lugu; ὁ λόγος* – tähendas algselt *üleslugemine, arveteõendamine, õigustamine*; hiljem aga ka *suhe, proportsioon seletamine, tõestamine, mõistus, aruanne, esitlemine, (tõsi)lugu, lausung, sõna, väljend, õpetus* ning filosoofias ka *inimmõtlemine ja kõnelemine, teaduslik ratsionaalsus*. Seega mütoloogia (kr. *ἡ μυθολογία*) kirvetõlge võiks olla *sõnasõna* või *lugulugu*, aga õigem on vist *jutulugu; müüdiõpetus, müüditeadus*. Vist peaks veel täpsustama, et mõiste mütoloogia on kahetähenduslik: (I) *teadusharu* mis tegeleb müütide kogumisega, nende tekke, tähenduse, leviku jne uurimisega; (II) *rahva* või *rahvaste rühma müütide kogum*.

Mütoloogia kui teadusharu ajaloo kohta kasutab J. Puhvel mõistet *metamütoloogia* (1996: 17), kuid vähemalt käsiloleva artikli jaoks tundub see mõiste eksitavana, sest müütidega tegelemise ajalugu sisaldab lisaks teadustele ka filosoofiat ja religiooniga seostuvat, mõnikord omandab tähtsuse ka *mütoloogia* teine tähendus. Edaspidi kasutatav *müüditeaduste lugu* pole siisult sugugi parem, kuid ei ole nii pretensioonikas, selle vorm viitab teaduslikkusele mittepretendeerivale ülevaatlikkusele.

Järgnevalt püütakse ajalooliselt vaadelda müüdi piiritlemise katseid. Eesmärgiks on koguda oluliselt erinevaid vastuseid küsimusele “Mis on müüt?”. Palju tähtsat müüdi uurimise ajaloos jääb niiviisi subjektiivselt ja teenimatult kõrvale, nagu jäävad kõrvale ka mõnede uurijate hoopis olulisemad seisukohad muudes küsimustes, ka siis, kui need “muud küsimused” seonduvad müüdigaga. Kui lühikokkuvõtte tekstis on mingi autori puhul ära märgitud kirjatöö pealkiri ja ilmumisaasta, siis enamasti on see autori esimene tuntum asjasse puutuv töö. Ülevaade ei pretendeeri täielikkusele ning sellepärast peab loobuma ka autorite vaadete evolutsiooni käsitlemisest. Kindlasti oleks saanud esile tõsta teisi nimesid, teisi kirjatöid ning

kindlasti saaks mitmete autorite seisukohti teistmoodi tõlgendada. Müüti piiritleva arutelu tarbeks kogutav materjal peaks laias laastus siiski samaks jääma.

Müüditeaduste loo alguses seisavad Theagenos ja Euhemeros ning ehk veel ka Platon ja Aristoteles. Theagenes Rhegionist jõudis 6. saj. eKr Homerost analüüsides järeldusele, et müüte tuleb tõlgendada allegooriliselt. Samal seisukohal oli suur osa sofiste, stoikud, kes nägid jumalates oma funktsioonide personifikatsiooni; hilisemal ajal Francis Bacon ja vennad Grimmid. Teise lähenemise järgi toimub müütides ajalooliste tegelaste, vallutajate ja kangelaste jumalikustamine. Nii arvas 3. saj. eKr. oma teoses sakraalajaloost filosoof Euhemeros, kuuldavasti olla seda arvanud juba ka paljurännanud foiniiklased, samuti ajaloo isa Herodotos. Euhemerismi pooldasid epikuurlased ja enamus antiigi ja keskaja ajaloolastest. Aristotelese arvamus müüdist kui kunstiteosest, kirjanduslikust jutustusest on lähedane käesaja analüütikutele, kes kalduvad müüti fiktsiooniks pidama. Samalaadseid seoseniite võib tõmmata uusmüütide looja Platoni kui müüdikriitiku ja valgustusfilosoofide vahele, kes pidasid müüte pettuseks ja väljamõeldisteks.

XVII-XVIII sajandi Euroopa foiniiklasteks osutusid konkistadoorid ja meresõitjad, kes paikasid müüdiuurijad taas Euhemerose aegsesse segaduse. Värsket müüdimaterjali tõi vanasse maailma nt hispaania munk B. de Sahagún Uus-Hispaaniast, itaalia jesuiidid R. De Nobili ja M. Ricci Indiast ja Hiinast ning prantsuse misjonär J. Lafitau Kanada indiaanlastelt, kusjuures viimane leidis sarnasusi indiaani ja kreeka müütide vahel. Valgustajate sõber B. de Fontenelle jäi müüdiküsimuses eriarvamusele (*De l'origine des fables 1724*). Püüdes põhjendada erinevat rahvaste müütide sarnasust, pidas ta võimalikuks, et müüdid tekkisid siis kui loodusnähtuste algpõhjuseid otsides hakati neid personifitseerima. Väga kaugele sellest ei jää ka kultuurantropoloogia eelkäija, Itaalia filosoof G. Vico (*Scienza nuova 1725*), kes väitis müüdi kuuluvat kuulub inimkonna lapseikka, kusjuures müüdis peegeldatakse loodust poeetilise tarkusega. Valgustusfilosoofidele täiesti vastandlikul seisukohal oli J. G. Herder, kes nägi müüdis inimkonna vaimse arengu üht põhielementi, positiivse enesehinnangu kandjat.

XIX sajand tõi vanas küsimuses ka uusi seisukohti. Välistavat meetodit müüdi tähenduse avamisel kasutas esimesena vist F. Schelling (*Philosophie der Mythologie 1857*), kes väitis, et müüt pole ei ajalugu ega metafoor, tee müüdi mõistmisele käib müüdi enda kaudu. Samas on müüt esmane ja hädatarvilik materjal kõikidele kunstidele. Sama suunda on oluliselt arendanud vene filosoof A. F. Lossev (1930) Omapärase 51 köitelise entsüklopeedia "Idamaade sakraalraamatud" (*The Sacred Books of the East, vol 1. 1875*) autor F. M. Müller seletab müüti "keelehaiguse" abil: Esialgu on kasutatud metafoore taeva, taevanähtuste jne kohta, hiljem on metafooride esialgne tähendus kaduma läinud. Pidades jumalad päikesesümboliteks jätkab autor allegoristide teed müüditeadustus. Neist väga kaugel pole ka A. Kuhn (*Mythologische Studien 1886-1912*), kes arvas, et müüdid on metereoloogiliste nähtuste üldistused, hiljem on arenemise käigus tekkinud taevanähtuste, allilma jne müüdid. Kuulus Homerose tõlkija, inglase A. Lang seostas müüdi rituaaliga (*Myth, Ritual and Religion, 1887*) ja arvas (eeldatavasti positivistide mõjul), et müüdi on tekitanud ratsionaalne püüd mõista loodust, seega on müüt midagi primitiivse teaduse laadset.

Lõppeva sajandi müüdikäsitlustest.

XX sajandi alguses tõi prantsuse sotsioloog É. Durkheim (*Les Formes élémentaires de la vie religieuse 1912*) esile müüdi sotsiaalse külje, müüdi puhul on oluline kollektiivne psühholoogia ja ettekujutused; vastanduvad individuaalne (kordumatu) ja sotsiaalne aeg (kui ühiskonnaelu perioodiline rütm) individuaalne ja sotsiaalne territooriumi haldamine, põhjuslikkus jpm. Ta vastandas sakraalse kui kollektiivse ja profaanse kui individuaalse. Prantsuse filosoof, sotsioloog ja etnoloog L. Lévy-Bruhl hakkas kasutama "eelloogilise mõtlemise" mõistet (*Les Fonctions mentales dans les sociétés primitives 1910*). Tema veendumuse kohaselt on kollektiivsed ettekujutused usu objektiks, kõik on ühtne, ei lahutu siinpoolne ja sealpoolne. Müstiline ja eelloogiline on sama asja kaks aspekti. Kollektiivne teadmine väljub meeleanorganite alalt, muutudes seega müstiliseks, tekib veel ka osadus tootemiga. Sellises maailmas pole midagi juhuslikku, aga mitte kõik pole määratud.

Allegorismi kauge järeltulija sümbolist E. Cassirer väidab (*Die Philosophie der symbolischen formen. Zweiter Teil. Das mytische Denken 1925*) et inimene on sümbolistlik loom. Mütoloogia on keele ja kunsti kõrval iseseisev sümbolistlik kultuurivorm ümbritseva maailma modelleerimiseks. Ameerika antropoloogia rajaja F. Boas (*Race, Language and Culture 1940*) uskus müütiliste ettekujutuste, kommete ja rituaalide alateadlikku kujunemist uue elukogemuse vastandumisel traditsioonilisega.

XX sajandi ühe mõjuvõimsama, ritualistliku müüdikäsitluse rajaks on peamiselt Cambridge's töötanud J. G. Frazier (*The Golden Bough 1890-1915*). Tema kinnitab kultusmüütide seotust kalendritsüklitega ning käsitleb müüti kui igandit. Oluliseks peab ta maagiat, jõudude personifitseerimine on hilisem nähtus. Tema eelkäijateks võib pidada E. B. Taylor'it ja W. Robertson Smith'i, kuulsamateks järeltulijateks F.R.S. Raglanit. Ritualismi müüdidefiniitsoon E. Harrisoni järgi (*Themis 1912*) vastab teaduse vajadustele, on selge, lihtne, lööv ja viljakas – müüt on riituse toime sõnalis-tekstiline vaste. Kõik müüdid rituaalsed tekstid, rituaalist lahti rebitud müüt on muinasjutt või legend. S. E. Hymani (1955) väitel saab ritualismiga siduda igasugust müüditooriat peale euhemerismi ja primitiivse teaduse hüpoteesi. Folkloristidele mugava metodoloogilise aluspõhjuna pole ritualism oma mõju siiani päriselt kaotanud, kuigi tema hülgeaeg jääb ettepoole viiekümnendaid.

Kõige asjalikumalt on ritualismi kritiseerinud Austraalia pärismaalaste religiooni uurija W. E. H. Stanner (1974). Aborigeenide folklooris ja usundis esineb kõiki variante, müüte ilma ja koos rituaaliga, rituaale ilma ja koos müüdiga. Näiteks paljudele astraalmüütidega ei näi olevat võimalik siduda mingit rituaali. Ka vene müüditoeetikku E. M. Meletinski (1995: 37) arvates alahindab ritualism müüdi intellektuaalset sisu; looduslähedastel rahvastel on müüt ja komme see, mis meil teooria ja eksperiment.

Stanneri kriitika on tegelikult sotsiaalantropoloogia ühe rajaja, B. Malinowski idee teostamine. Kui meie ühiskonnas on müüt igand, siis peab Malinowski (*Myth in Primitive Psychology 1926*) vajalikuks pöörduda uuringute sinnapoole, kus müüt pole veel igand ning seal ei oma ta teoreetilist tähendust ning pole eelteaduslik teadmine maailmast. Müüdil on puhas praktiline funktsioon hoida ülal traditsioone ja põlvkondlikku järjepidevust pöördudes üleloomulike nähtuste poole eelajaloolistes sündmustikus. Müüt kodeerib mõtet, tugevdab moraali, annab käitumise eeskirjad, sanktsioneerib kombed, ratsionaliseerib ja õigustab ühiskondlike norme. Sellise tee jätkamine viib strukturaalsele müüditooriale. Strukturalismi suurkujuga, S. Levi-Strauss jõuab läbi paljude tööde (vt nt *La Pensée Sauvage 1962*) seisukohale, mille järgi rituaal on teisene, ta imiteerib elu voogu. Looduslähedaste rahvaste kultuurides on tavade ja rituaalide seos ilmne, kuid alati on müüte mis ei seostu rituaalidega, vahel rituaalid instseneerivad müüdi. M on üheaegselt diakrooniline – ajalooline minevikus (vajalik lugemiseks) ja sünkrooniline – (vajalik mõistmiseks) vahend oleviku ja tuleviku selgitamiseks. Müüt nagu muusikagi on aja hävitamise vahend. Müüt on iseloomulik "metsikule" mõtlemisele (vastandudes meie "kodustatud" mõtlemisele). Müüdil on oma koht universaalses struktuuriprintsiipides, mille järgi igasugune inimkultuur korrastab maailma. Siit on tuleneb ka arusaam, et müüt muudab inimese elu elamisväärsemaks.

Pole ilus jätta mainimata veel psühhoanalüütikuid, kelle panus lõppeva sajandi müüdiuuringutele ehk sangari sünnimüüti analüüsinud O. Rankiga. Freudistid arvasid neile omaselt, et müüt on avalik väljendus olulistest psüühikaseisunditest, nt seksuaalsete ihade realisatsioon; C. G. Jung seob korduvalt müüte alateadvusega. Käesaja filosoofias käsitletakse müüti veel tihti kui fiktsiooni (H. Blumenberg jt, HWP:311-318). Sellist käsitlust võimaldab müüdi samastamine tekstiga, mis näib siiski olevat õigustamatult laiaulatuslik lihtsus.

Paratamatult jäi nimetamata väga tähtsaid müüdiuurijaid, kuid meie välkülevaate peaesmärk on täidetud. Müüditeaduste loost saime välja kaevata mitu üpris erinevat lähenemist müüdi mõistele: müüt on allegooria (Theagenes); moonutatud ajalugu (Euhemerus); lapsik pettus (Platon); kirjanduslooming (Aristoteles); loodusnähtuste personifikatsioon (Fontenelle); inimese eneseväärikuse kandja (Herder); müüt (Schelling); keelehaigus (Müller); prototeadus (A. Lang); individuaalsete ja kollektiivsete kategooriate vastandumise tulemus (sotsioloogid); sümbol (sümbolistid); riituse sõnaline vaste (ritualistid); struktuuriprintsiip (strukturealistid); oluliste psüühikaseisundite avalik väljendus (psühhoanalüütikud); fiktsioon

(filosoofid-analüütikud) jpm. Eelmist lauset uskudes jääb üle vaid koos Lossevigaga öelda: "Kõik on müüt" (1930).

Mis ei ole müüt?

Vastuväiteline tõestamine on matemaatikuid viinud huvitavatele tulemustele mõnikord ka siis, kui tõestamine ise on ebaõnnestunud. Parimaks näiteks on ehk mitteeukleidilise geomeetria süünd. Filosoofias sarnaneb vastuväitelse tõestamisega sellega objekti piiritlemine selle kaudu, mida see objekt olla ei saa. Oma raamatus "Müüdi dialektika" kasutab A. F. Lossev (1930) esimese etapis müüdi mõiste avamiseks just sellist meetodit. Võttes temast eeskuju ning kohati ka temale toetudes katsume lühidalt kritiseerida mitmesuguste erialateadlaste poolt kasutatavaid leviseisukohti müüdi kohta. Eriastes ajalugu sisaldavates ülevaateraamatutes on olnud kombeks käsitleda müüti kui selle ala primitiivset vormi. Loodusteadlased on müüdis näinud primitiivset teadust, kirjandusteoreetikud kirjandust, ajaloolased ajalugu, teoloogid primitiivset religiooni jne.

Müüt pole primitiivne **loodusteadus**, sest teadus on ebaisikuline, ta tõed ei sõltu isikust ega hinnangutest, müüt on isikuline, tal on oma isikust ja hinnangust sõltuv tõde, mis siiski peab vastama müüdilistele seaduspärasustele ja struktuuridele. Viimasel ajal on saanud teaduse ja müüdi kõrvutamine lausa moeasjaks ning selle põhjuseks on muutused teadustes. Teadlane ei saa enam olla kõrvalseisja rollis nagu klassikalise teaduse puhul, vaid peab mõistma enese kuulumist samade protsesside mõjupiirkonda, mida ta uurib (Müürsepp 1998). Teaduse mitteteaduslikku osa rõhutatakse ka alljärgnevas, maailmapilte puudutavas lõigus. Kummatigi seisneb just teaduse ja müüdi sarnasuste märkamises ning teadvustamises üks teadusfilosoofia ja teaduse põhimõtteline erinevus müüdist. Küsimus pole selles, kas teadus on teaduslikult mõtleva inimese jaoks sama objektiivselt antud nagu müüt mütoloogiliselt mõtleva inimese jaoks, vaid võtmesõnaks on hoopis kahtlemine. Kahtlemine oma teadmistes sünnitab teadust ja hävitab müüti, sest see vajab oma olemasoluks usaldavat uskumist, mis hajub niipea, kui inimesele tuleb pähe võimalus kahelda. Kui teadlasele mingi tulemus meeldib, peab ta selles mitmekordselt kahtlema (Kasak 1998a). Teaduse puhul on kõige tähtsam tema tunnetuslik külg, mis müüdi puhul ei domineeri.

Müüt pole primitiivne **filosoofia**, sest see nagu teaduski on eelkõige kriitiline ja kahtlev. Lääne filosoof kahtleb reeglina kõiges peale iseenda olemasolu (jätame siinkohal kõrvale need vähesed erandid, mis kinnitavad reeglit). Müüdiline inimene küll eristab ennast maailmast, kuid mitte erilisena. Põhimõtteliselt erinev on võimaliku ja võimatu piiritlemine filosoofias ja müüdis. Müüt pole metafüüsiline konstruktsioon, vaid on tavapärastest sündmustest äralõigatud tegelikkus. Filosoofide, kes usub tunnetatava välismaailma olemasolusse, tundub nagu oleks mütoloogilises maailmas kõik võimalik, miski poleks nagu müüdilise inimese jaoks üleloomulik. Sellepärast ongi teatmeteostes müüdi defineerimisel sagedasti kasutusel epiteedid "üleloomulik" ja "fantastiline". Traditsioon piirab võimalikku ja võimatut omamoodi ja mõnes mõttes väga jäigalt, sest kahtlemise võimaluski puudub. Mütoloogilised konstruktsioonid on kõrvalseisja jaoks kõikelubavad, kuid erinevalt filosoofist ei ole traditsioonilisel mõtlejal võimalust konstrueerimise reeglistikku otsast ehitama hakata.

Müüt pole primitiivne **ajalugu**, sest see uurib juba möödunud aega. Ajaloos on kolm kihti: minevikulised faktid, nende tõlgendus ja enesetunnetus. Müüdi faktid ei ole ainult minevik, vaid on kestev ja oluline osa maailmast ja ka enesetunnetus lähtub neist. Müüdiline aeg koosneb nii sakraalsest kui profaansest komponendist, kusjuures sakraalset aega saab käsitleda ka kui kestvaid olevikku (Eliade 1992: 65).

Müüt pole primitiivne **kirjanduslooming**, sest see ei pea vastama subjektiivsele tegelikkusele, müüt aga peab. Müüdiloomingus pole subjektiivsel fantaasial kuigi suurt osa. Müüt on mütoloogiliselt mõtleva isiku jaoks objektiivselt antud. Müüt pole väljamõeldis, ta ei kujuta mitte ideaale, vaid reaalsust.

Müüt pole primitiivne **religioon**, sest see lahutab ideaalse ja reaalse, sümboli ja sümboliseeritava, loomuliku ja üleloomuliku, jumala ja maailma, uskliku subjekti objektist, millesse ta usub. Mütoloogilises maailmas neid ei eristata, kummardatakse nii loomulikku kui

ebaharilikku (meie mõistes üleloomulikku), usk ja teadmine pole lahutatud. Müüdi loomingu peitub lootus maailmaprotsesse rituaalide kaudu juhtida. Religioon lubab üleloomulikku, kuid lahutab selle tegelikkusest, mütoloogias on kõik üks tervik. Müüdi maailmas pole midagi üleloomulikku, sest pole midagi ülelooduslikku (Matjus 1998).

Müüt ei ole **dogma**, sest see on absolutiseeritud ja eeldab religioosset kogemust. Müüt on ajalooline ja võib olla olemas ka ilma religioonita.

Müüt ei ole **allegooria**, sest see on kaudne, müüt on aga otsene. Allegooria vorm ei lange kokku (või langeb kokku tinglikult) mõtte sisuga, müüdi puhul nad langevad kokku.

Ja lõpuks, müüt ei ole **fiktsioon**, sest seda usutakse mängult, aga müüti päriselt ja usaldavalt. Usaldav uskumine on teadvustamata, täielik ja tingimusteta, usutakse nii väga, et isegi ei usuta, et usutakse, kahtlus ei tule pähegi. Müüdi üle ei saa mõelda seda hävitamata. Müüt pole loogilise mõtlemise objekt, usutakse müüti, mitte selle sisu.

Sissejuhatuse oli juba juttu, et müüt pole tekst, müüdi fenomenoloogiat ei ole võimalik esitada (Panikkar 1989: 212). *Mythos* ei lase ennast taandada *logosele*.

3. Mis on müüdi omane?

Müüdi piiritlemine üksnes eituse kaudu on ilmselt ebapiisav, kuid see annab kujutluse ülesande keerukusest. Järgnevalt teeme juttu müüdisse puutuvast, pretendeerimata definitsioonile. Kui mitte uskuda folkloriste ja mütoloogiat, kes arvavad, et müütide aeg on läbi ning neid saab nüüd üksnes vaid uurida (M. Kõiva 1998), siis tuleb meil pidada võimalikuks tänapäevaste müütide olemasolu ning müüdi loome jätkumist. Ehkki ehedate originaalmüütide nomenklatuur võib olla suletud või avatav üksnes läbi transspersonaalsuse (L. Priimägi 1998), tuleb kõne alla ka kunstlik müüdi loomine, nii nagu sellega juba Inkade riigis algust tehti (T. Kulmar 1998). Püüame järgnevate selgituste juures ka seda arvestada.

Nagu teatmeteosed väidavad (EE, EKSS, HWP), on traditsiooniline müüt pärimuslik mõtlemise vorm ja maailmanägemise viis. Põhielemendiks fantastiline (parem oleks nagu juba öeldud ebatavaline) jumal, deemon või kangelane, kes on konkreetne ja individuaalne. Müüt püüab nende abiga ületada vastuolusid, näiteks elu ja surma vastuolu. Tänapäevases kontekstis võib protestida uute müütide pärimuslikkuse vastu ning segaduse vältimiseks võib neil juhtudel mõiste *pärimuslik* asendada mõistega *ühiskondlikult sisendatud*, mis tegelikult sisaldab ka pärimuslikku.

Müüt samastab üldmõiste ja konkreetse objekti, objektiivse ja subjektiivse, sisemise ja välise, osa ja terve jne. Kõik on kõiges, ta elustab ja hingestab kõike. Müüt on enesesisendus, ta objektiiviseerib subjektiivsed ühiskondlikud alateadvuslikud elamused, emotsioonid, tahtelised püüdlused jms (kõrvalseisja jaoks) fantaasiate kujul. Tunded valitsevad intellekti, emotsioonid mõistust.

Müüt muudab maailma elamisväärsemaks, selliseks, milles tasub elada (A. Lill 1998). Müüdi seotud rituaalide ülesanne on hoida maailm alles, pikendada olemasoleva maailmakorra säilimist. Siit võib pärit olla ka antiikastroloogias sõnastatud eesmärk, mille järgi astroloogi ülesandeks on "sündmuste päästmine" (Newton 1978). Rituaalid kannavad veel üht tähtsat funktsiooni, nad peavad kindlustama pärimuse edasiandmist kõrvalseisjatele kes pole veel omandanud müüdi seonduvat.

Traditsiooniline müüt on ühiskondlik loomine mis väljendab kollektiivi ühtsust, terviklikkust ja kooskõla maailmatervikuga. Müüdi kaudu toimub maailmatunnetus, mitte arusaamine, tunnetatakse ennast ja ühiskonda kui olulist osa maailmatervikus. Müüt räägib elava keelega, ei vaja interpretatsiooni. Müütilised kujundid ei ole tinglikud vaid otsesed.

Müüt nõuab usaldavat uskumust. Kui seda pole siis saavadki müütidest allegooriad, väljamõeldised, lõbusad lood hüpoteesid jne (M. Sutrop 1998). Ka tänapäeva müüdid, kui neid enam ei usuta, muutuvad nad kas tõestamata või lausa valedeks hüpoteesideks.

4. Müüt ja maailmapilt.

Kui teatmeteostes (EE) väidetakse, et müütides käsitletakse maailmapildi olulisimaid osi, siis sellele on raske vastu vaielda. Maailmapildi defineerimine pole just palju kergem müüdi defineerimisest, piirdume sellega, et tegemist võiks olla kogu maailma käsitleva kujutuspildiga subjekti teadvuses, millele võiks juurde lisada korrastava teadmiste süsteemi, mis aitab seda pilti mõista koos sinna juurdekuuluva mittepiltlikku ning raskestikujuteldavaga.

Maailmapildi korrastamine subjekti teadvuses võib toimuda erinevalt ja sellepärast on võimalikud mitmesugused maailmapiltide tüübid. Püüame poolnaljatamisi esile tuua mõningaid neist.

Teaduslik maailmapilt tugineb paradigmasid järgivate järjekindlate uurijate poolt õigeks peetavate meetoditega saadud ja õigeks (või efektiivseks) peetud süstematiseeritud ja objektiviseeritud teadmiste kogumile kõigest olevast. Inimese koht maailmas on oluline vaid tema enda ja teiste temataoliste jaoks. Maailm eksisteerib meist sõltumatult, selle mõistmiseks tuleb olla maksimaalselt objektiivne.

Filosoofiline maailmapilt tugineb kõige üldisematele abstraktsetele mõistetele, mis enamasti postuleeritakse või tuletatakse mingil järjekindlal meetodil lähtudes tervest mõistusest või vaieldamatust kogemusest, kusjuures võidakse arvesse võtta filosoofilisi tekste. Probleeme püütakse lahendada loogilise analüüsi ja mõtteeksperimentide abil. Inimese koht maailmas sõltub konkreetselt filosoofiast.

Religioosne maailmapilt tugineb ilmutuslikele ja sisekaemuslikele tõdemustele ja (või) religioossetele tekstidele ning nende tõlgendustele. Olulisimad maailmavaatelised probleemid lahendatakse Jumala(te) tegevuse ja tahte abil. Inimene saab oma usu ning tava- ja rituaalse tegevuse kaudu mõjustada enda ja ühiskonna saatust.

Mütoloogiline (müüdiline) maailmapilt tugineb pärimuslikele usaldav-uskumuslikele kujutelmadele, milles ebatavaliste (eemalseisja jaoks üleloomulike) olendite, olevuste, sündmuste jne abil mõistetakse, seletatakse ja taasluuakse maailma ning loodus- ja ühiskonnanahtuste tekkimist, nende edasikestmise põhjuseid ja tingimusi. Inimene saab rituaalse tegevuse kaudu oluliselt mõjustada maailmanähtusi. Müüt kuulub müüdilise maailmapildi juurde, nagu jumal(ae) religioosse või objektiivne tegelikkus füüsiku maailmapildi juurde.

Maailmapilt võib liigitada mitmeti. Mõnikord on raske eristada inimese enda maailmapilti maailmapildist mida ta sisendab teistele. Näiteks poeetiline (kunstiline) maailmapilt, mis tugineb looja subjektiivsele tegelikkusele. Suur osa selles on autori poolt loodaval kujundil, mis võib teadlike ja alateadlike seoste kaudu olla seotud (subjektiivse) tegelikkusega. Objektiivset tegelikkust võib ignoreerida. Inimesel on maailmas oluline, mõnikord lausa peamine koht. Näib, et sellise maailmapildi moondu mine looja enda omaks pole (võib-olla aastatuhande vahetuse meeoludest kantuna) enam haruldus. Raske on sellist maailmapilti millegi eelneva alla liigitada, kuid omaette positsiooni eelnevas loetus ta ka välja ei kannata.

Maailmapildis on kommuni keeritavaid ja mittekommu nkeeritavadi piirkondi. Elementaartõde, et kõige raskem on kommuni keerida (mõistetavalt edasi anda) puhtsubjektiivset. Sellest rääkides on meie ainus lootus kuulaja sarnanemine meile, lootus et ta suudab tänu oma kogemusele ette kujutada, millest on jutt. Ka arusaamine müüdist, oluline osa müüdist kuulub subjektiivsesse maailma, nii nagu selle aasta suvelõpu müüdikonverentsil Kiidil (kust pärinevad artikli seni ilmutata viited) naljatas L. Priimägi: "Müüt on armastuse tõsisem vorm". Teiste sõnadega, nad sarnanevad vähemalt verbaalse mittekommu nkeeritavuse poolest, aga mõlemad on siiski sõnade abil võimalik mõistetavaks teha, kui kuulajal on piisav kogemus ja ettevalmistus.

5. Müüdi määratlemisest.

Inimlikule uurimisele alluvad kõige halvemini inimese endaga seotud probleemid ja seda ka siis kui jätame kõrvale olulisusest tingitud ebaobjektiivsuse. Teaduse üheks peaülesandeks on saada tõeseid ja kommuniqueeritavaid tulemusi. Kui uuritav materjal on uurijatele emotsionaalselt tähtis on neil raske jääda objektiivseks. Nii peab psühholoogia pidevalt võitlema uksest ja aknast sissekippuva parapsühholoogiaga, mis nõuab psühholoogialt tegelemist masside jaoks tõeliselt olulisega, antud juhul nõidumise ja ennustamisega (Allik 1998: 48).

Analoogilises seisus on ka mütoloogid. Neil tuleb pidevalt kokku puutuda müstika ja maagia huvilistega. Sellepärast tuginevadki folkloristid oma arusaamades ritualistlikele ja sümbolistlikele seisukohtadele, mis võimaldavad teha mütoloogil teadust tänapäeva mõttes. Ja selline lähenemised on tõepoolest edukad ning võib olla ainsad edukad lähenemised teadusliku tulemuse mõttes. Ometigi jääb müüdi tajumise tunne vaevama seda kord kogenud inimest ning müüdiuurija töö tundub talle ebaoluline. Selline rahulolematuse põhjustab suure hulga müüdikonverentside korraldamise, mis peale osavõtjate vastastikaharimise kuigipalju uut müüdi kohta öelda ei suuda. Müüdis peitub midagi väga olulist.

Kiidi seminaril võis kuulda, et teadlaste ja filosoofide maailmapildid taaslähenevad mütoloogilisele. (Parima eestikeelse ülevaate teadusfilosoofias toimuvast annab hiljuti tõlgitud A. Chalmersi raamat (1998) koos R. Vihalemma järelsõnaga.) Eestiski on hakanud ridamisi ilmuma artikleid teaduse võrdlemisest müüdiga. Esimese sellekohase laiemalt tuntud ettekande Eestis tegi Undo Uus juba 1988 aastal. Nüüd, kümme aastat hiljem, on ka meil sellest saanud suurmood. Mütoloogilise maailmaühtsuse idee võib edaspidigi anda teaduse ja filosoofia arenguks väga palju uut, kuid vaevalt küll saab selline lähenemine viia müüdi ja teaduse kokkusulamisele.

Kui vältida argiteadvuse mõistet ning nimetada neid, kes ei saa mõtlemise ja sellega seotud kirjatöö või õpetamise eest palka mitteprofessionaalseteks mõtlejateks, siis ka nende maailmapilt läheneb tänapäeval mütoloogilisele, tunnuseks arusaam, et kõik on kõiges. (Selgituseks: mitteprofessionaalne mõtleja võib oma tasemelt paljudest professionaalidest kaugelt üle olla, kuid ta ei kanna oma sõnade eest sellist ühiskondlikku vastutust nagu palgaline mõtleja).

Nagu lõpmatuse uurimise ajalugu on näidanud, võivad täiesti mõistlikud ja loogilised eeldused ning täiesti loogiline analüüs viia valedele järeldustele. Kõige raskemate filosoofiliste probleemidega tegeldes ei tohi loogikale ja matemaatikale panna liiga suuri lootusi, nad ei pruugi meid aidata, kui me ei tea, kui me ei aima. Veel pole aeg täiesti kõrvale heita kujundlikku ja tundepõhist mõtlemist, ja kes teab, võib olla leitakse tulevikus raskete küsimuste (selliste, mida ei anna pulkadeks lahti võtta ja kokku panna) analüüsi jaoks midagi võimsamat kui loogika (Kasak 1998b: 132). Ometigi on hiljem, nii nagu lõpmatuse uurimise juures, pärast uute olemuslike tõdemuste tabamist edasiliikumine võimalik jällegi ainult loogika abil, sest tervemõistuslik analüüs võib osutada ebapiisavaks (nii tekkis näiteks transsfiniitne matemaatika). Pole välistatud, et müüt on sama järku keeruline nähtus nagu lõpmatus ja selle analüüsiks on veel alles vaja leida see hüpe, mis oleks võrdväärne hulgateooria rajamisega matemaatikas.

Mulle tundub, et müüt on selline terviklik kild maailmapildist mis kajastab selle mingit olulist, kuid mittekommuniqueeritavat tahku. Müüti ei ole võimalik analüüsida tema olemust kaotamata. Tekstide analüüs ei ava müüdi olemust filosoofide ja folkloristidele, nii nagu füsioloog ja bioloog ei suuda avada armastuse olemust. Käesaeg nõuab analüüsi. See on raskeim, kuid võib-olla ainus loogiline ja kommuniqueeritav tee teadmiste juurde. Mütoloogide töö võib tunduda nokitsemisena, kuid see on ainus teadus mida müüdi ümber teha saab ning sellise töö kaugemaid tagajärgi pole me hetkel võimelised ette nägema. Müüdi oluline, kuid kommuniqueerimatu tahk tuleb lahutada müüditeadustest, aga seda saab väljendada kunstide ja religiooni kaudu.

Kirjandus

- Allik, J. 1998. Psühholoogia, parapsühholoogia, ebapsühholoogia. – Arutlusi teadusest ja tõest. VI toimetised nr. 5. Võru, lk 48-54.
- Chalmers, A. F. 1998. Mis asi see on, mida nimetatakse teaduseks. *Ilmamaa, Tartu*.
- Douglas, W.W. 1953. The Meanings of "Myth" in Modern Criticism. – *Modern Philology, 1*, pp 232-242.
- Eelsalu, H. 1995. Arutlus müüdist. – *Akadeemia*, nr 9, lk 1053-1064.
- Eliade M, 1992. Sakraalne ja profaanne. – *Vikerkaar* nr 4-12. Ptk Sakraalne aeg ja müüdid – *Vikerkaar* nr 7, lk 65-70.
- Hyman S.E. 1955. The Ritual View of Myth and the Mythic. – *Journal of American Folklore*, vol 68, pp 462-472.
- HWP=Historisches Wörterbuch der Philosophie. Bd. 6. 1984. *Basel & Stuttgart*. J. Ritter und K. Gründer. (Mythos, Mythologie S 281-318)
- Kaplinski, J. 1998. Müüdi määratlematusest. – Suuline ettekanne seminaril "Müüt ja müütilisus". Seni kirjalikult avaldamata, (vt kokkuvõtvat artiklit "Müüt ja müütilisus", *Sirp* nr 37. 1998.)
- Kasak, E. 1998a. Müüt ja müütilisus. – *Sirp*, nr 37, lk 18.
- Kasak, E. 1998b. Loogika ja lõpmatus. – Arutlusi teadusest ja tõest. VI toimetised nr. 5. Võru, lk 127-134.
- Kulmar, T. 1998. Müüdi tähendusest muistses Peruu ühiskonnas. – Suuline ettekanne seminaril "Müüt ja müütilisus". Seni kirjalikult avaldamata, (vt *Sirp* nr 37. 1998.)
- Kõiva, M. 1998. Müüdikäsitlusest kultuuriantropoloogias. – Suuline ettekanne seminaril "Müüt ja müütilisus". Seni kirjalikult avaldamata, (vt *Sirp* nr 37. 1998.)
- Lossev A.F. 1991. Filosoofija. Mifologija. Kul'tura. *Moskva "Izd. Polititšeskoj Literaturõ"*
- Matjus, Ü. 1998. Püüdes müüdilise piiridele. Suuline ettekanne seminaril "Müüt ja müütilisus". Seni kirjalikult avaldamata, (vt *Sirp* nr 37. 1998.)
- Meletinski E. M. 1995. Poetika mifa. Vostotšnaja literatura. M.
- Mürsepp, P. 1998. Tänapäeva täppisteaduse lähenemisest mythos'ele. – Suuline ettekanne seminaril "Müüt ja müütilisus". Seni kirjalikult avaldamata, (vt *Sirp* nr 37. 1998.)
- Newton. R. R. 1978. The crime of Claudius Ptolemy. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Panikkar, R.1989. Mythos und Logos. Mythologische und rationale Weltsichten. – In: Geist und Natur. (Dürr H.-P., Zimmerli W. Ch.) Scherz.
- Priimägi, L. 1998. Müüdilooma võimatus. – Suuline ettekanne seminaril "Müüt ja müütilisus". Seni kirjalikult avaldamata, (vt *Sirp* nr 37. 1998.)
- Puhvel J. 1996. Võrdlev mütoloogia. *Ilmamaa, Tartu*.
- Spence, L. 1994. Introduction to mythology. *Senate*.
- Stanner, W. E. 1966. On Aboriginal Religion. Sidney.